

GODIŠNJAK DRUŠTVA ISTORIČARA BOSNE I HERCEGOVINE VIII—XIX,
1956—1970/71.

Ovaj pregled nastavak je prikaza *Godišnjaka* u HZ X, 1957, 227—230.

Prinos poznavanju antičkog razdoblja u našim krajevima jesu radovi pok. E. Pašalića: *Questiones de bello dalmatico pannonicoque (a. 6—9. n. ae.)*, VIII, 245—300; *O hodološkim pitanjima u izučavanju antičke istorije (s naročitim osvrtom na našu zemlju)*, IX 139—175; i *Pogledi na ekonomiku u unutrašnjosti rimske provincije Dalmacije (X, 297—331)*.

Šire područje istraživanja suradnika *Godišnjaka* jest razdoblje bosanskog srednjovjekovlja.

Proučavajući građu dubrovačkog arhiva D. Kovačević (poslije Kovačević-Kojić), napisala je više priloga, uglavnom, gospodarskoj povijesti srednjovjekovne Bosne (*Prilog proučavanju zanatstva u srednjovjekovnoj Bosni*, X, 279—296; *Dubrovački zanatlije u srednjovjekovnoj Srebrenici*, XV, 25—46; *Zvornik (Zvonik) u srednjem vijeku*, XVI, 19—35; i *Uloga rudarstva u privrednom razvoju gradskih naselja Srbije i Bosne tokom prve polovine XV vijeka*, XVIII, 257—263), koji su također — kao i drugi njezini radovi — prinos poznavanju dijela hrvatske povijesti u njezinoj dubrovačkoj sastavnici. S obzirom na rudarstvo, autorica zaključuje da su najjača gospodarska središta bila zapravo rudnici s intenzivnom proizvodnjom a i da je trgovina plemenitom kovinom utjecala na gospodarski razvoj trgovišta. »Rudarstvo je, dakle« — piše ona — »odigralo jednu od najznačajnijih uloga u privrednom razvoju gradskih naselja srednjovjekovne Srbije i Bosne prve polovine XV vijeka«. Društvenu problematiku autorica je dotaknula u članku o procesu feudalizacije vlaha i uključivanju njihovih poglavara u plemstvo bosanske države (*Obaveza na vjernost dvojice katunara vojvodi Sandalju Hraniću*, XIX, 229—233), dok je opis života i rada Ž. Bokšića, veletrgovca, zakupnika carina i bosanskog ministra financija, prinos poznavanju odnosa Bosne i Dubrovnika, te uloge pojedinih Dubrovčana u gospodarskom i političkom životu Bosne (*Žore Bokšić, dubrovački trgovac i protovestijar bosanskih kraljeva*, XIII, 289—310). Autorica je također svratila pozornost na završno razdoblje Kraljevine Bosne. Analizom dubrovačkih i mletačkih vijesti ona podupire mišljenje M. Dinića da se postojanje stalne turske posade u Hodičju i župi Vrhbosni ne može datirati prije 1451 (*Prilog pitanju ranih bosansko-turskih odnosa*, XI, 257—263). Na temelju dubrovačke građe dotaknula se nekih pojedinosti o padu Bosne (*Pađ bosanske države prema dubrovačkim izvorima*, XIV, 205—220).

Priloge J. V. A. Fine-a mlađeg: *Aristodos and Rastudije, A Re-examination of the Question* (XVI, 223—229) i *Uloga Bosanske crkve u javnom životu srednjovjekovne Bosne* (XIX, 19—29), ocjenjuje u ovom svesku HZ J. Šidak u svojoj raspravi.

M. Šunjić, *Jedan novi podatak o gostu Radinu i njegovoj sekti* (XI, 265—268), priopćuje podatak iz Venecijanskoga državnog arhiva iz 1466. kada je Radin »tražio od Venecije 'salvum conductum' kako bi on i 50 do 60 osoba njegove sekte i njegovog zakona [...] mogli preći na mletačku teritoriju i na njoj se nastaniti bez bojazni da će im se tamo od bilo koga praviti kakve neprilike«.

Za kasnije vrijeme iz istog arhiva po izvješću providura A. Molina, koji među vjeroispovijestima u nas razlikuje, uz katolike i pravoslavce, još i »Cristiane«, Gl. Stanojević, piše *Jedan pomen o kristjanima u Dalmaciji iz 1692. godine* (XI, 273—274).

Potanje rezultate svojih istraživanja »koja ne smatra još definitivnim, ali uglavnom točnim«, o nadgrobnim spomenicima koje drži »izrazito neo-manihejskim (bogomilskim, pateranskim)« A. Solovjev iznio je u prinosu *Simbolika srednjovjekovnih grobnih spomenika u Bosni i Hercegovini* (VIII, 5—67).

Prilog M. Budimir-a, *Trikleti babuni i babice patarenske* (X, 73—86), filološki je pokušaj razjašnjenja termina s polja patarenske problematike.

Slabost pravničkoga znanja i nedostatak sudačke objektivnosti na bosanskom dvoru predmet je djelomičnoga proučavanja predmeta iz pera S. Ćirkovića pod naslovom *Jedna bosanska kraljevska presuda* (XIX, 9—18).

Uz 500. obljetnicu pada Kraljevine Bosne A. Babić (umro 1974) napisao je kraći osvrt *Prije 500 godina* (XIV, 5—10). *Vojničke pripreme srednjovjekovne bosanske države pred propast (1463. god.)* (XIV, 221—228), predmet su članka G. Skrivanića, koji je napisao i članak *Davanje u najam jedne lađe presvetle kraljice Bosne* (XI, 269—271), u kojem je riječ o brodu, koji je ostao na otoku Krapnju kod Šibenika nakon odlaska kraljice Katarine u Rim.

U ovu skupinu idu i ovi članci: I. Voje *Sitni prilozi za istoriju srednjovjekovne Bosne* (XVI, 277—282) i M. Hadžijahić, *Tihomir iz hronike popa Dukljanina — historijska ličnost?* (XVII, 397—416).

Srednjovjekovnom hrvatskom poviješću bavi se M. Šunjić. On je 1967. u Sarajevu tiskao knjigu *Dalmacija u XV stoljeću*, a u *Godišnjaku* je priopćio nekoliko rasprava i članaka, kojih su rezultati uglavnom ušli u tu knjigu. To su: *Stipendiarii veneti u Dalmaciji i Dalmatinci kao mletački plaćenici u XV vijeku* (XIII, 251—188); *Promjene mletačkih granica u Dalmaciji i odnosi sa susjedima tokom XV stoljeća* (XV, 47—62); *Kada je mletačka posada ušla u hercegovu tvrđavu Visući* (XV, 197—200); *Gusarstvo kao oblik otpora mletačkoj vlasti u sjevernom Jadranu i njegovi nosioci od 1420. do 1430. godine* (XVI, 9—17) i *Mletačka zavjera protiv hrvatskog bana Tara* (XVI, 283—285).

Zasebno stoji prinos A. Gieysztora *Les territoires de la Pologne aux IXe et Xe siècles* (XV, 7—24).

Tursko razdoblje druge je veće istraživačko polje suradnika *Godišnjaka*. Stoljaća turske vlasti, koja su štošta promijenila na području današnje Bosne i Hercegovine, svakako to i zaslužuju, pa postoji nada da će ova istraživanja rezultirati doskora u dobroj sintezi.

H. Šabanović, *Bosansko krajište 1448—1463* (IX 177—220), rješava pitanje pojma, postanka i opsega Bosanskoga krajišta, tj. područja »kojim su Turci vladali od početka njihove stalne vlasti u župi Vrhbosni (1448) do pada Bosanskog kraljevstva i osnivanja Bosanskog sandžaka (1463)«. Uz to piše o feudalnim posjedima i prihodima na Krajištu, te naseljima i pučanstvu. U dodatku je popis vilajeta Hodiđeda iz 1455.

Isti pisac u raspravi *Vojno uređenje Bosne od 1463. do kraja XVI stoljeća* (XI, 173—224) pruža općenit pogled na vojni sustav u Bosni, uz primjedbu kako ti podaci vrijede »manje-više za sve naše zemlje koje su bile pod turskom vlašću«. Razvitak, pak, vojne organizacije martolosa prati M. Vasić u prinosu *Martolosi u periodu uspona osmanske države* (XIV, 11—65).

Turski prodor u dio Makarskog primorja (1473) i značenje naziva vilajet Primorje istražuje V. Trpković pod naslovom *Vilajet Primorje* (XIV, 229—237). O kasnijem ratovanju piše G. Stanojević u članku *Mletačke i dubrovačke vijesti o austro-turskim ratovima u XVIII vijeku* (XVII, 209—230).

Važna sastavnica turskog razdoblja predmet je rada M. Vasića, *Etničke promjene u Bosanskoj krajini u XVI vijeku* (XIII, 233—350). Konstatirajući da se u XVI st. znatno promijenila narodnosna i vjerska struktura Krajine, pisac kaže

da je proces nestajanja starosjedilačkog i naseljavanje novoga pučanstva, uz usporednu islamizaciju, dao uglavnom današnji narodnosni i konfesionalni raspored. »Hrvatsko, naročito katoličko, stanovništvo se konstantno smanjivalo«, kaže Vasić. »U sjeverozapadnim i zapadnim dijelovima Krajine sasvim ga je nestalo. Manje je bilo pogođeno u krajevima gdje je turska vlast uspostavljena mirnim sredstvima.« Više Hrvata očuvalo se oko gornjeg Vrbasa, Kupresa, Livna, manje oko Jajca, Kamengrada i Bosanskog Novog. Srpsko pučanstvo pojačavale su seobe vlaha-stočara iz unutrašnjosti Balkana kroz cijelo XVI stoljeće uz potporu turskih oblasti, pa je — zaključuje Vasić — »doseljavanjem vlaha Bosanska krajina u etničkom pogledu još sredinom XVI vijeka imala izrazito srpski karakter«. Islamizacija je uglavnom zahvatila starosjedioce u Uskoplju, oko Jajca, Glamoča, Livna i u dolini Sane, dok su se u Cazinsku krajinu potkraj XVII st. naselile muslimanske mase iz krajeva koje je Turska izgubila.

Prinos povijesti migracija je i rad L. Čelapa, *Neuspjelo naseljavanje bosanskih izbeglica u Srbiji u doba kneza Miloša* (XI, 275—279). Riječ je o epizodnoj migraciji nakon ustanka u derventskoj nahiji. Ne naselivši se u Srbiji, 60 obitelji s 546 članova ostalo je u Hrvatskoj (Slavonija i Banska krajina).

Različne teme unutrašnjeg života predmet su istraživanja A. Sućeske. Značenje i ulogu ajanskoga sloja autor opisuje u »prilogu izučavanju organizacije turske vlasti u našim zemljama« pod naslovom *Vilajetski ajani* (XIII, 167—198). U radu *O nastanku čifluka u našim zemljama* (XVI, 37—57) drži kako mišljenje da se nastanak čifluka »odvijao u znaku najgrublje sile i prostog otimanja seoskih posjeda rajinske zemlje (baština i čifluka) od raznih pripadnika gornjih slojeva osmanskog društva« onemogućuje uočavanje zakonitosti u raspadanju klasičnoga osmanskog feudalizma i otkrivanje stvarnih razloga uspostave čiflučkih odnosa, a on misli da se zakonitost može uočiti i u tom smjeru istražuje i razlikuje tri tipa (u Makedoniji, Srbiji i Bosni i Hercegovini). Bune muslimanskih seljaka opisao je pod naslovom *Seljačke bune u Bosni u XVII i XVIII stoljeću* (XVII, 163—207), a u raspravi *Evolucija u nasljeđivanju odžakluk-timara u Bosanskom pašaluku* (XIX, 31—43) zaključuje kako odredbe bosanske kanun-name pokazuju da je timarska organizacija od početka bila zatvorena i rezervirana samo za domaće spahije, što je bila realna mogućnost da bosansko plemstvo kontinuirano očuva u svojim rukama zijamete i timare i da znatan broj bosanskih spahija zadrži svoje posjede iz predturskog razdoblja. Taj se kontinuitet potpuno učvrstio od vremena ozakonjenja zijameta i timara po sistemu odžakluka, što je bilo najkasnije nakon poraza pod Siskom 1593 (nasljeđuju najprije sinovi i braća umrlih ili poginulih spahija, pa poslije ostali muški rođaci sposobni za vojnu službu, najprije po muškoj a zatim po ženskoj liniji).

M. Vasić, *Kneževine i knezovi timarlije u Zvorničkom sandžaku u XVI vijeku* (X, 247—278), prikazuje na temelju defterskih podataka stanje knežina i knezova timarlija u Zvorničkom sandžaku 30. i 40. godina XVI stoljeća.

Prinos gospodarskoj povijesti, koji zadire i u predtursko doba, jest *Izvoz žitarica iz Bosne i Hercegovine u primorje od kraja XIII do početka XVII veka* (XIV, 121—203) iz pera B. Hrabaka.

Gospodarskom prošlošću pozabavio se i M. Hadžijačić pišući o pismu Mehmeda II iz 1464. o oslobođenju poreza pod naslovom *Sarajevska muafnama* (XIV, 67—119), a M. Šamić, *Ekonomski život Bosne i Sarajeva početkom XIX vijeka (prema građi francuskih putopisaca)*, X, 111—134, prevodi dva odlomka iz svoje knjige *Les Voyageurs français en Bosnie à la fin du 18e siècle et au début du 19e et le pays tel qu'ils l'ont vu* (Pariz 1960).

Prošlost pojedinih gradova i naselja u različitim aspektima opisuju A. Bejtić: *Nova Kasaba u Jadru* (XI, 225—249; građevinsko-urbanistički razvoj naselja u istočnoj Bosni kao tipa karavanske varoši); H. Hasandedić, *Prilozi za istoriju Blagaja na Buni u doba turske vladavine* (XIX, 235—265; isti pisac napisao je i članak *Stari most u Mostaru*, XVII, 431—437) i osobito A. Handžić: *Prilog istoriji starih gradova u Bosanskoj i Slavonskoj krajini pred kraj XVI vijeka* (XIII, 321—339), *Stari grad Novi na Sani. Prilog istoriji starih tvrđava* (XIV, 239—251), i *Zvornik u drugoj polovini X i u XVI vijeku* (XVIII, 141—196; ovdje ima i zanimljivih podataka o pučanstvu).

Odnose između Dubrovnika i Bosne obrađuju: V. Vinaver, *Bosna i Dubrovnik 1595—1645* (XIII, 199—232), R. Samardžić, *Odnosi Bosne i Dubrovnika od 1656 do 1662* (VIII, 87—173; uglavnom ušlo u knjigu *Veliki vek Dubrovnika*, Beograd 1962) i H. Hajdarhodžić, *Jedno suđenje pred ljubinjanskim kadijom iz 1714 godine* (XVII, 271—282).

M. Vasić, *Leskovac u XVI vijeku* (XVII, 41—60), prinos je poznavanju srpskih gradova pod turskom vlasti, a njegov rad *O knežinama Bakića pod turskom vlašću* (IX, 221—239) prinos poznavanju položaja kršćanskih spahija u Srbiji u prvom razdoblju turske vlasti.

Iz pera B. Durđeva nekoliko je radova o crnogorskoj prošlosti iz toga razdoblja: *Sitni prilozi iz istorije Crne Gore u XVI i XVII veku* (VIII, 69—85) i *Prilozi proučavanju turskih izvora za istoriju Crne Gore krajem XV i u XVI veku* (XV, 181—196). Preostali su njegovi radovi *Značaj podataka o vlasima u popisu krajišta Isa-bega Ishakovića iz 1455. godine* (XV, 63—78) i »*Prodaja crkava i manastira*« za vreme vlade Selima II (IX, 241—247, i dopuna X, 385).

O predstavnicima protuturske borbe piše V. Vinaver: *Milić Vujadinović i Mithat Tomić* (IX, 249—256) te *Dominik Andrijašević* (X, 365—368). Poznavanje proturskih gibanja upotpunjuje i A. S. Aličić, koji piše o neuspjelom lokalnom *Ustanku u Drobnojcima 1805. godine* (XIX, 45—70).

Preloman trenutak u bosansko-hercegovačkoj povijesti bio je ustanak 1875—78. i austro-ugarska okupacija. U građu o toj problematici mogu se ubrojiti ovi prilozi: S. Ljubibratić — T. Kruševac, *Prilozi za proučavanje hercegovačkog ustanka* (Iz arhiva Miće Ljubibratića), VIII, 301—340; IX, 257—276 i XI, 149—172; R. Petrović, *Stillman i Danusso o hercegovačkom ustanku 1875—1878* (XI, 281—288; riječ je o britanskom i talijanskom novinaru) i H. Škapur, *Prijedor i okolina u bosanskom ustanku 1875—1878 godine* (XVIII, 283—307).

R. Petrović, *Djelovanje dubrovačkog odbora za pomaganje hercegovačkih ustanika 1875—1878 godine* (X, 221—245), opisuje odnos prema ustanku u dijelu Hrvatske, a J. Jovanović, *Sergej Mihajlović Kravčinskij-Stepnjak — učesnik u hercegovačkom ustanku 1875. godine* (XIX, 267—280), život i rad ruskoga revolucionara i pisca.

K. Isović, *Austrougarsko zaposjedanje Novopazarskog Sandžaka 1879. godine* (IX, 109—137), piše o uzaludnim pripravama za otpor okupacijskoj vojsci zbog različitih društvenih i vjerskih ishodišta te nejasnih političkih ciljeva. Tako se nije formirala zajednička »politička snaga, dovoljno čvrsta da bi predstavljala ozbiljniji faktor u borbi protiv okupacije«.

Znatan prilog bosanskoj povijesti u XIX stoljeću, s težištem na srpskoj komponenti, dao je M. Ekmečić, koji je uz to još proučavao srpsku i balkansku prošlost toga vremena.

U raspravi *Pokušaji organizovanja ustanka u Bosni 1860—1862. godine* (IX, 73—107) s obzirom na značenje pitanja istražuje povijest planova za pokretanje ustanka u Bosni i Hercegovini i drugim krajevima evropske Turske. Istražujući

odnos agrarnih pokreta i srpskih nacionalnih organizacija u Bosni i Hercegovini pisac zapravo piše o srpskoj politici u Bosni pod naslovom *Nacionalna politika Srbije prema Bosni i Hercegovini i agrarno pitanje (1844—1875)*, X, 197—219. U raspravi *Mit i revolucija i austrijska politika prema Bosni, Hercegovini i Crnoj Gori u vrijeme krimskog rata 1853—1856* (XIII, 95—165) pokazuje kako je neutemeljen bio strah Monarhije da ruska vojna intervencija proti Turskoj može rezultirati u općoj revoluciji balkanskih kršćana, koja bi zatim mogla potaknuti nacionalne pokrete u Monarhiji, pa i izvan nje, što je utjecalo na aktivniju austrijsku politiku među balkanskim Slavenima. Posljednji je Ekmečićev rad *Marginacije o srpsko-bugarskim vezama 1844—1851* (XVI, 101—149).

H. Kapidžić (umro 1974), *Agrarno pitanje u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske uprave (1878—1918)*, XIX, 71—96, zaključuje da je agrarno pitanje za okupacijske uprave bilo središnje gospodarsko, društveno i političko pitanje, koje je ta uprava rješavala prema svojim političkim potrebama i pogledima na položaj Bosne i Hercegovine u Austro-Ugarskoj, ali koji nije umjela riješiti, pa se sve na području poljodjelstva svelo na palijativne i polovične korake. Neriješeno, pak, agrarno pitanje onemogućivalo je sređivanje unutrašnjih političkih prilika.

U drugim svojim radovima Kapidžić istražuje posljednja desetljeća austro-ugarske vlasti u BiH To su: *Austrougarska politika u Bosni i Hercegovini i jugoslavensko pitanje za vrijeme Prvog svjetskog rata* (IX, 7—55; na temelju arhivske građe, pretežno povjerljivih izvješća i korespondencije generala S. Sarkotića pokušava »jasnije sagledati osnovne političke linije austrougarskih državnika u Bosni i Hercegovini«); *Pripremanje ustavnog perioda u Bosni i Hercegovini (1908—1910)*, X, 121—166; *Pokret za iseljavanje srpskog seljaštva iz Hercegovine u Srbiju 1902. godine* (XI, 23—54; prikaz gospodarsko-društvenih prilika u Hercegovini kao uzroka migracije); *Skadarska kriza i izuzetne mjere u Bosni i Hercegovini u maju 1913. godine* (XIII, 5—51; politika gen. Potioreka, kao zemaljskog poglavara, prema Srbiji i Crnoj Gori); *Veze austrougarske vrhovne komande i narodnih vijeća u vrijeme raspada Habsburške Monarhije* (XVII, 9—21; riječ je o koracima radi suzbijanja nereda); *O djelovanju dra A. Korošca u Parizu novembra 1918. godine* (XVII, 427—429; Korošćevo izvješće Narodnom vijeću).

Austro-ugarsku vanjsku politiku, elemente unutrašnje politike i gospodarsku problematiku obrađuje F. Hauptmann, u raspravama: *Austrougarska politika, trojecarski savez i tajna konvencija sa Srbijom godine 1881* (IX, 57—72); *General Rodić i politika austrijske vlade u krivošijskom ustanku 1869/70. Uz dnevnike generala Gabrijela Rodića* (XIII, 53—93); *Kombinacije oko državnopravnog položaja Bosne i Hercegovine na početku Prvog svjetskog rata* (XI, 87—109); *Borba za bosansko željezo pred prvi svjetski rat* (X, 167—195); *Reguliranje zemljišnog posjeda u Bosni i Hercegovini i počeci naseljavanja stranih seljaka u doba austrougarske vladavine* (XVI, 151—171) i *Bosanskohercegovački aga u procjepu između privredne aktivnosti i rentijerstva na početku XX stoljeća* (XVII, 23—40).

Gospodarska pitanja obrađuju još T. Kruševac, *Privredne prilike grada Sarajeva za vreme austrougarske uprave (1878—1918)*, VIII, 175—224, i Dž. Juzbašić, *Izvještaj Hermana von Sautera o odnosima Bosne i Hercegovine i Monarhije u svjetlu austrougarskih ekonomskih suprotnosti* (XVIII, 45—104; izvješće savjetnika Bečke trgovačke i obrtničke komore iz 1910) i *Problemi austrougarske saobraćajne politike u Bosni i Hercegovini poslije okupacije i izgradnja željezničke linije Bosanski Brod—Sarajevo* (XIX, 97—138).

Juzbašić raspravlja i o pitanju službenog jezika oblasti i zemaljskih ustanova u radu *Pitanje regulisanja upotrebe zvaničnog jezika u austrougarskoj politici u Bosni i Hercegovini pred prvi svjetski rat* (XVII, 61—130). Pri tom je želio prika-

zati aktualizaciju toga problema u političkom životu za ustavnog razdoblja, njegovu ulogu u djelatnosti Bosanskog sabora i u stranačkim kombinacijama.

Prinos poznavanju političkog organiziranja Hrvata jest rad L. Đakovića *Formiranje Hrvatske katoličke udruge* (XV, 135—158). Odnos, pak, skupine oko nadbiskupa J. Stadlera prema radništvu, njegovu pokretu i socijalističkoj ideji opisuje I. Hadžibegović pod naslovom *Klerikalizam prema radničkom pokretu u Bosni i Hercegovini početkom XX vijeka* (XIX, 139—162).

Različita druga pitanja iz povijesti radničkog pokreta i socijalističke misli istražuju: K. Milutinović, *Socijalisti o ulozu južnih Slavena u rešavanju istočnog pitanja* (X, 87—119); N. Šarac, *Socijaldemokratska stranka Bosne i Hercegovine i agrarno pitanje* (XI, 55—86); N. Babić, »Die Neue Zeit« kao izvor za istoriju socijalističke političke misli i prakse krajem XIX i početkom XX vijeka (XV, 229—246); Isti, *Socijaldemokratska stranka Bosne i Hercegovine u borbi za društveni preobražaj uoči prvog svjetskog rata* (XIX, 163—191); I. Hadžibegović, *Socijalna zaštita radnika u Bosni i Hercegovini do 1906. godine* (XVI, 243—255); R. Petrović, *Italijanski prikaz generalnog štrajka u Bosni i Hercegovini 1906. godine* (XVII, 419—426), i D. Lukač, *Srpski socijaldemokrati i nacionalno pitanje južnoslovenskih naroda u Austro-Ugarskoj do 1918* (XIX, 193—204).

Ostali prinosi: T. Kruševac, *Slučaj lista »Trebević«* (XI, 134—147) i *Periodika bosanska u prvom austrijskom periodu* (XVII, 341—365); N. Vojinović, *Otpor vojnom zakonu u Poborima u Boki Kotorskoj 1882. godine* (XI, 289—296); V. Bogičević, *Afera »Miriše barut« 1908. godine* (XV, 79—108; zabrana lista »Otađzbina« zbog istoimenog članka); Isti, »Džulusi-humajun hazreti-šerifi«. *Prilog borbi Muslimana i Srba za političku autonomiju Bosne i Hercegovine* (XVII, 315—340; demonstrativne proslave objelnica stupanja na prijestolje sultana Abdula Hamida 1900—08); C. Đ. Popović, *Vladimir Gačinović i sarajevski atentat* (XV, 109—134); N. Milutinović, *Napredne političke koncepcije Mihaila Polita Desančića* (XV, 201—212); L. Đaković, *Iz korespondencije Štrosmajer-Štadler 1891—1900 godine* (XVI, 267—275), i J. Jovanović, *Misija dra Radovana Košutića u Rusiji povodom aneksije Bosne i Hercegovine* (XVII, 349; docent beogradskog sveučilišta upućen da zainteresira rusko javno mnijenje za BiH).

Za hrvatsku povijest zanimljivi su radovi R. Petrovića, *Socijalno-ekonomske prilike u Dalmaciji u XIX st.* (XVI, 59—90; ušlo u knjigu *Nacionalno pitanje u Dalmaciji u XIX stoljeću*, Sarajevo 1968), S. Obađa, *Lijeve tendencije u dubrovačkom previranju 1848/49* (XVI, 91—100), i I. Perića, *Slom namjesnika Handela u svjetlu politike novog kursa u Dalmaciji* (XVII, 367—395).

O problemima modernoga slovenskog razvitka piše F. Zwitter u članku *Slovenački politički preporod XIX veka u okviru evropske nacionalne problematike* (XVII, 281—313), dok cjelovitiji pregled na politički položaj naroda u Monarhiji daje V. Žáček, *Nacionalno političko kretanje austrijskih Slavena za vrijeme revolucije god. 1848* (XVIII, 21—43).

Za razdoblje između dva rata zanimljivi su za pojedine narodne sastavnice članci T. Iškega, »Markov protokol« i politika »sporazuma« HRSS s osvrtnom na Bosnu i Hercegovinu (XVII, 231—280; čini se da autor za volju nekih općenitih shema podliježe frazama i prejednostavnim, a prejako negativno intencioniranim zaključcima o djelovanju S. Radića i HRSS), D. Begić, *Akcije muslimanskih građanskih političara poslije skupštinskih izbora 1935. godine* (XVI, 173—189) i T. Kraljačića, *Organiziranje i struktura Radikalne stranke u Bosni i Hercegovini* (XIX, 205—228).

N. Šehić, *Djelatnost udruženja četnika sarajevskog pododbora od 1933. do 1937. godine s posebnim osvrtom na nacionalnu i socijalnu strukturu njegovih članova* (XV, 159—180), i *Četnici kao nosioci gerilskog ratovanja u planovima naj-*

viših vojnih vlasti predratne Jugoslavije (XVIII, 105—139), istražuje djelatnost predratnih četničkih organizacija radi cjelovite obradbe četništva.

Poznavanje međuratnoga radničkog pokreta pridonosi sastavak A. Hadžirovića, *Ekonomski položaj radnika i štrajkaško-tarifni pokret u Bosni i Hercegovini 1937—1940* (XII, 203—219), a poznavanju zbivanja među studentima rad T. Kraljačića, *Politička orijentacija i neke akcije Udruženja sarajevskih studenata* (XVI, 257—266).

Znatan broj pisaca svoje je istraživanje usmjerio na razdoblje drugoga svjetskog rata. U tu grupu idu ovi prinosi: N. Bajić, *Junski ustanak u gornjoj Hercegovini 1941. godine* (VIII, 225—244); N. Šarac — N. Babić, *Kratak pregled razvoja i djelatnosti KPJ u Bosni i Hercegovini od 1919—1945 godine* (X, 11—54; uz uvodni kratak tekst pripočuju neobjavljene dokumente); M. Đorđević, *Operacija »Švarc« i bitka na Sutjesci* (XII, 49—97); H. Kapetanović, *Prvi NOO u Podgrmeču* (XII, 99—109); M. Finci, *Dva bosanska proleterska bataljona* (XII, 111—129); N. Vojinović, *Borbe jedinica Južnog hercegovačkog partizanskog odreda u dolini Neretve u proljeće 1942. g.* (XII, 131—164); S. Mićanović, *Napad četnika na partizane na Majevidi* (XII, 165—181); S. Popović, *O štampi za vrijeme NOR* (XII, 183—195); J. Marjanović, *Prvi izvještaj, prva zapažanja i ocjene. Tragom dokumenata o početku ustanka u Bosanskoj krajini* (XII, 197—201); S. Popović, *Događaji 27. marta 1941. i njihov odjek na Majevidi* (XII, 221—226); D. Lukač, *Prvi organi narodne vlasti u Bosanskoj krajini* (XIII, 311—319); R. Hurem, *Pokušaj nekih građanskih muslimanskih političara da Bosnu i Hercegovinu izdvoje iz okvira Nezavisne Države Hrvatske* (XVI, 191—221; prinos istraživanju političkih stajališta muslimanskih političara za rata); N. Bajić, *Komunistička partija Jugoslavije u Hercegovini u ustanku 1941. godine* (XVII, 131—162); R. Hurem, *Neke karakteristike ustanka u Bosni i Hercegovini 1941. godine* (XVIII, 197—235; zanimljivo za proučavanje specifičnosti ustanka i za razlike u pojedinim krajevima s obzirom na narodnosne razlike pučanstva, političku baštinu, pripadnost NDH i dr.); R. Bulatović, *Statut sanitetske službe NOV i POJ* (XIX 281—292).

Među suradnjom izdavaju se po tematici teoretski eseji B. Đurđeva; *Stupnjevi u razvitku historiografije* (X, 55—71), *Ponovo o stupnjevima u razvitku historiografije* (XI, 251—256), *Zur Streitfrage über die Periodisierung der Weltgeschichte* (XI, 17—22), *Esej o istorijskim izvorima* (XII, 7—48) i *Istorija i društveni razvitak* (XVIII, 5—79). Prilog B. Jakšića, *Kritika istorijskih izvora i sociologija* (XVIII, 236—256), također ide u teoretsku esejistiku.

Osamljen je naslov *Nekolike napomene o proučavanju predanja o starom stanovništvu* (XVI, 231—241) M. S. Filipovića.

U *Godišnjaku* su i ove bibliografije: E. Mursel, *Bibliografski podaci o propadanju srednjovjekovne Bosne i njenom prelazu pod osmanlijsku vlast (1952—1963)*, XIV, 297—304; Z. Zaharović, *Radovi o NOB na području Bosne i Hercegovine* (XII, 271—302); H. Kapidžić, *Bibliografija objavljenih radova u »Godišnjaku« Društva istoričara BiH od I do XIV, 1949—1965* (XV, 321—328); *Bibliografija radova Hamdije Kapidžića* (XIX, 331—336); K. Grubačić, *Nacrt za bibliografiju filozofije istorije* (XV, 303—320).

U časopisu su i slijedeći nekrolozi: *Hamdija Kreševljaković (1888—1959)*, X, 413—424 s bibliografijom; *Đorđe Pejanović (1878—1962)*, XIII, 407—409; *Savo Ljubibratić (1876—1963)*, XIII, 409—411; *Esad Pašalić (1915—1967)*, XVII, 7—8; *Hazim Šabanović (1916—1971)* i *Faik Mehović (1912—1972)*, XIX, 336—339 i 341—342.

Život u sadržaj časopisa unijele su svojedobne polemike B. Đurđeva s H. Šabanovićem (XIV, 275—288, XV, 253—270 i XVIII, 265—270; o izvorima i njihovu izdavanju za tursko razdoblje) i G. Stanojevićem (XI, 297—312, XIII, 341—374, XIV, 253—274 i XV, 247—252; o pitanjima crnogorske povijesti XVI—XVII stoljeća).

»*Godišnjak*« njeguje još rubrike Ocjene i prikazi i Iz Društva istoričara BiH. Prva rubrika nije sustavno vođena i doima se kao plod nasumce primljenih osvrta. Također joj je nedostatak što ne prati rad drugih jugoslavenskih historiografija.

Među kritičkim prikazima vrijedno je upozoriti na dva naslova: N. Klaić, *Noviji radovi na društvenoj problematici srednjovjekovne Hrvatske* (X, 333—354) i M. Šunjić, *Đuzepe (Giuseppe) Praga i njegov rad na dalmatinskoj istoriji* (XI, 328—338).

Godišnjak je, kako se po suradnji vidi, dobar povijesni časopis, napose za bosansko-hercegovačku problematiku, ali mi se ipak čini preuzetnom i u znanosti besmislenom tvrdnjom kako se on nalazi na razini na kojoj se, »slobodno možemo to ustvrditi, u Jugoslaviji ne nalazi nijedan istorijski časopis« (A. Hadžirović, XIX, 327).

T. Macan

PRILOZI ZA ORIJENTALNU FILOLOGIJU XVIII—XIX, 1968—69, XX—XXI, 1970—71.

Svezak XVIII—XIX renomiranog časopisa Orijentalnog instituta u Sarajevu uredio je još za života pokojni Hazim Šabanović, jedan od najistaknutijih bosansko-hercegovačkih orijentalista uopće, kome je Avdo Sućeska, njegov nasljednik u redakciji, posvetio nekrolog u kojem je ukratko opisao njegov život i rad.

Hazim Šabanović, Bosanski divan, upozorava da su u doba Osmanskog carstva u Bosni postojale izvjesne specifičnosti u pogledu uređenja i uprave, te da se u tome dugo vidjelo ostatke ustanova srednjovjekovne bosanske države, u koje osvajač nije dirao. Također se mislilo da je održanje tih ustanova bilo osigurano osobitim privilegijima od strane sultana. Ne zadržavajući se na ispitivanju porijekla takvih shvaćanja, autor napominje da su ona nastala u XVIII stoljeću, kada je bosansko plemstvo s pomoću sistema malikana i čifluka koncentriralo u svojim rukama ekonomsku snagu zemlje, a u vezi s opadanjem centralne vlasti i autoriteta Porte politička i vojna vlast također prešla u ruke plemstva. Tako je nastalo stanje slično onom koje je vladalo pred propast samostalne bosanske države, te su se na toj podlozi javljala spomenuta mišljenja. Spomenuvši da je njihova neosnovanost nesumnjivo dokazana, Šabanović ističe kako nema razlike u statusu Bosne nakon turskog osvajanja prema ostalim provincijama Osmanskog carstva. Štoviše, uređenje nekih pašaluka u Evropi odlikovalo se većim specifičnostima u usporedbi s bosanskim. Samo naročit položaj i uloga koju neka provincija treba odigrati u okviru Carstva kao cjeline može biti uzrokom pojavi nekih osobitosti u njenom uređenju; nikada se ne radi o respektiranju ustanova zatečenih u času osvojenja. Šabanović konstatira da su pogrešne teorije u ovom času rezultat slabog poznavanja ustrojstva turske uprave u Bosni. Kao zadatak svoje rasprave označio je potrebu da, »bar donekle, doprinese boljem poznavanju upravnog uređenja bosanskog pašaluka«.

Šabanović analizira vrh osmanskog državno-administrativnog aparata u Bosni kroz 1) ličnost beglerbega, carskog namjesnika u provinciji, i njegov dvor, te 2) bosanski divan. Opširnije se osvrnuo na postanak, ulogu i kompetencije beglerbega kao najvišeg vojno-političkog i upravnog organa ejaleta. Pri tom je spomenuo neke osobitosti u položaju bosanskog beglerbega, napose podređenost budimskim pašama, na koje je u drugoj polovini XVI st. prenesen niz vojno-administrativnih kompetencija centralne vlasti. Stoga su se budimski veziri mogli miješati »ne samo u vojno-političke nego i u vrlo sitne i građansko-upravne i imovinske odnose

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor

*IVAN KAMPUŠ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK*

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE